

MAGISTRU MIRKU KAMBIČU OB DEVETDESETLETNICI

Devetdeset let. Komaj predstavljivo obdobje, čas treh, štirih generacij, dovršen del ustvarjalnega, a strahovito nemirnega in nevarnega 20. stoletja, stoletja svetovnih vojn in prav tako smrtonosnih revolucij, pa vendar »moje stoletje«, kot ga v svojih spominih imenuje slavljenec sam. Zdaj torej, kmalu po začetku novega stoletja in tisočletja, njegova devetdesetletnica, mejnik v življenju, ki se je začelo dobro leto po koncu 1. svetovne vojne.

V tolikih letih se življenja res zgodi za več življenj, zaporednih in vzporednih, še posebej, če gre za prevratni čas na eni strani, na drugi pa za ustvarjalno in nenehno iščočo osebnost, kot je mag. Kambič; a tudi za osebnost, ki ji služi spomin kot malokomu, osebnost, ki jo uravnoveša nenavadna zbranost ter smisel za blag, inteligenten humor, v katerem se morda skriva tudi eliksir dolgoživosti in skrivnost trajne težnje k življenju.

Otroštvo v Beli Krajini, šolska in študijska leta v Ljubljani, 2. svetovna vojna, leta 1946 diploma na Teološki fakulteti, prve zadolžitve v cerkvenem dijaškem domu, povojne prisilne selitve po mestu. In nato: od junija 1949 politični pripornik št. 10049 v Centralnih zaporih UDV (Udbe), skrajna izčrpanost, po tedanji »ljudski« modri obtožen nesmiselnih političnih konstruktov in obsojen na tri leta prisilnega dela; po prestanku kazni leta 1952 izpuščen ... Šele leta 1992 je dosegel obnovo procesa in oprostitev. [Ko znova listam po njegovih spominih na tisti

čas (*Doživetja sredi mojega stoletja*, Mohorjeva družba, Celje, 2000), ki se kljub piščevi ironiji berejo kot hude sanje in so del celovite knjige o slovenskih disidentih, o žrtvah komunizma v Sloveniji, ki še ni napisana, moram pomisliti: konec enega življenja in začetek novega, radostnega, dinamičnega in ustvarjalnega. Res kot novo rojstvo.]

A tudi novo življenje se ni začelo zlahka in ne bo teklo gladko. Kambič se je iz zdravstvenih razlogov v soglasju s predstojniki odpovedal duhovniškemu poklicu in se v letih 1952 in 1953 skušal vpisati na ljubljansko likovno akademijo. Dvakrat mu je uspelo napraviti sprejemni izpit, a so mu povedali, »da ga ne smejo sprejeti«. [Spomnim se podobne usode fotografa Vladimirja Simončiča Vlastje v skoraj istem času: pol leta je že hodil na akademijo, ko so ga odslovili in zaprli. Iz političnih razlogov.]

Kambič se je nato leta 1953 vpisal na Oddelek za umetnostno zgodovino ljubljanske Filozofske fakultete. Leta 1955 je sledilo potovanje podolgem in počez po ZDA, leto pozneje, na povratku v Francijo, v Pariz, kjer je v Louvru sredi februarja z dovoljenjem muzejske uprave fotografiral stare mojstre. Potovanja so bila zanj še zlasti pomembna; bila so simbol svobodnega gibanja. Še v času študija 1957–58 je z motornim kolesom in fotoaparatom prerajžal Slovenijo, pozneje sta ga privlačili Dalmacija ter Makedonija in njena cerkvena umetnost. Leta 1961 je bil prvič (nato še večkrat) v Švici (gore, muzeji, galerije, fotografske razstave), v šestdesetih letih dvakrat v Sredozemlju do Španije. Tudi diplomsko delo pri prof. dr. Stelétu z naslovom *Razvoj pejzaža v italijanskem slikarstvu od Giotta do Giorgiona* je napisal na podlagi lastnih barvnih posnetkov (proto)renesančnih umetnin in doživetij realne pokrajine, kakor se mu je ponujala aprila in maja 1959 na poteh po Severni Italiji, Toskani in Umbriji. Nalogo je ob projekciji lastnih barvnih diapozitivov zagovarjal jeseni istega leta.

Študiral je ob delu. Že leta 1956 se je namreč redno zaposlil v zelo aktivni ljubljanski podružnici takratne Jugoslovanske avtorske agencije. Do službe mu je pomagal zaporniški kolega, pravnik in pesnik Rado Bordon. Od leta 1962 do upokojitve leta 1984 je bil nato urednik na oddelku za audiovizualna učila v Zavodu za šolski film, kasnejšem Sava filmu. Tu si je po zgledih tedanje evropske pedagogike prizadeval za uvajanje programov za modernizacijo pouka z rabo didaktičnih pripomočkov, kot so barvni diapozitivi, grafoskopske folije in 8-milimetrski film.

Leta 1970 je ob službi vpisal tudi magistrski študij na temo zgodovine slovenske fotografije in leta 1974 svoje delo pod mentorstvom prof. dr. Naceta Šumija tudi zagovarjal. Nastalo je v naših, tržaških, graških in dunajskih arhivih. To je bilo prvo magistrsko delo iz zgodovine fotografije pri nas. Naslov: *Oris razvoja fotografije kot vizualnega medija na Slovenskem v 19. stoletju v okviru svetovnega razvoja fotografije*. Tematika torej, za katero se je, širše gledano, tedaj že živo zanimala stroka v vsem zahodnem svetu.

Gre za prvo slovensko temeljno, široko pregledno delo iz te specialne zgodovine, s prvo periodizacijo, prvimi, tedaj še povsem neznanimi imeni, in imagerijo novega medija, medija industrijske dobe: podobe ljudi, pa tudi slovenske pokrajine ter mest in krajev, izrisanih na mehaničen in do tedaj nevideno eksakten način. Delo je tudi prvi veliki vrh Kambičeve znanstvene kariere.

Žal je delo ostalo neobjavljeno. Kljub prigovarjanju mentorja se, pretirano samokritičen, Kambič ni mogel odločiti za objavo, delno tudi zato, ker ga je nameraval razširiti in poglobiti do doktorata. Na sugestijo prof. dr. Šumija je nato prijavil doktorsko tezo, ki naj bi ga vodila do likovne analize slovenske fotografije. A v družbi, kakršna je bila slovenska tedaj, preteklosti nisi mogel zlahka ubežati. Dne 2. novembra 1977 so Kambič in njegova družina zgodaj zjutraj doživeli hišno preiskavo. Policista v civilu. Kambič se še živo spominja: v pisalnem stroju je bil papir in na njem nekaj teksta za doktorat, preiskovalca pa sta se začela norčevati iz slovenske inteligence. Sledilo je celodnevno zasliševanje na Notranji upravi. Pisanje doktorata je takrat zastalo, veselje do akademske kariere se je razblinilo. Razkorak med njo in realnostjo je bil prevelik. Bila so to, kot pravijo zgodovinarji, svinčena sedemdeseta.

A raziskovalnega dela Kambič vendarle ni opustil; znanje tako ali drugače vedno najde svojo pot. Kot samostojni raziskovalec se je posvetil nadaljnjemu poglobljanju védenja o obravnavani tematiki in objavljajal izsledke od začetka sedemdesetih, skozi osemdeseta in devetdeseta leta v novo tisočletje v *Kroniki*, *Zborniku za umetnostno zgodovino*, *Sintezi*, *Argu*, *Življenju in tehniki*, *Fotoantiki* in v celi vrsti zbornikov (*Kranjski*, 1990; *Šumijev*, 1999; *Avguštinov* in *Vrišerjev*, 2003; *Blejski*, 2004 idr.) in še kje. Pri tem mu je bil od leta 1981 v oporo Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, leta 1992 pa je dobil tudi enomesečno

štipendijo ljubljanske izpostave Avstrijskega inštituta za Vzhodno in Jugovzhodno Evropo z Dunaja. V celoti je izšlo okoli dvesto člankov, ki so potrpežljivo stkali gosto štiridimenzionalno mrežo podatkov in povezav o zgodovini medija, rojenega šele v prvi polovici 19. stoletja, ki pa se je nesluteno trdoživo in na mnogih ravneh korenito vrasel v vizualno kulturo moderne in postmoderne dobe ter ju v temeljih določil.

Kambičeva strategija, kot jo danes razbiramo iz teh dragocenih tekstov, je preprosta in hkrati edina možna in primerna za tedanji slovenski prostor (in tako je delno še danes): zbrati in v smiselne zgodbe povezati kar največ podatkov o najdenem gradivu, ki je bilo za obdobje pred letom 1880 razmeroma skopo, vse odtlej pa zaradi splošne rabe tako rekoč samoumevno in s tem kljub svojim številnim plastem in močem v bistvu še vedno »nevidno«. Namesto strnjenelega prikaza smo tako novo znanje dobili v obliki razpršenih znanstvenih člankov, ki še čakajo, da jih kdo poveže v integralno zgodovino medija na naših tleh ... In si hkrati želimo, da bi to vendarle bil naš slavljenec sam.

Vseh tem, ki se jih je lotil na svoji poti, tu seveda ni mogoče naštetih. Navedem naj le tiste, ki se mi zdijo najpomembnejše. Najprej je tu tema, s katero se je slovenska zgodovina fotografije pravzaprav začela in ob njej dobila prve znanstvene obrise: Janez Puhar. Kambič je o njem pisal večkrat, vsak tekst z novimi podatki, pridobljenimi s trdim delom v arhivih. Potem je tu cela vrsta fotografov iz 19. in iz začetka 20. stoletja, ki jih je obudil iz pozabe, ljudi, ki so tedaj na Slovenskem na najsodobnejši način povezovali tehniko in umetnost, denimo dagerotipista Primoža Škofa iz Zaklanca pri Horjulu, ki je že leta 1843 deloval na Moravskem in se okoli leta 1860 uveljavil tudi v Gradcu in Mariboru; Ernesta Pogorelca, prvega poklicnega ljubljanskega fotografa s stalnim ateljejem; poklicna fotografa Višnjegorca Jožefa Erjavca in Moravčana Davorina Rovška; pionirja slovenske barvne fotografije Milana Klemenčiča iz Solkana in še vrsto drugih. Loteval se je fotografske zgodovine s topografskega vidika, natančno je preučil ustanavljanje prvih slovenskih fotoklubov, od katerih je bil ljubljanski leta 1889 med prvimi v Evropi, obravnaval je številne avtorje iz časa med obema vojnama, pisal o zgodnji slovenski reportažni fotografiji, o zbirateljstvu, o fotografskih antikvarijah, dal pobudo za slovenski fotografski muzej, sodeloval pri pisanju gesel o slovenskih fotografih in fotografiji za *Saur*

Allgemeine Künstlerlexikon in *Enciklopedijo Slovenije*, objavljala recenzije strokovne literature, opozarjal na muzealske ter konservatorske probleme, povezane s fotografsko dediščino, sodeloval na mednarodnih simpozijih itn.

Kambiča delo na akademski ravni ni oviralo, da bi sočasno ne skrbel tudi za popularizacijo vede. Objavil je več ciklov bogato ilustriranih člankov v tedanji mladinski publicistiki (*Pionir*, *Mladina*), ki na prvi pogled le na poljuden način pletejo vezi med fotografsko preteklostjo in mladimi bralci, pogosto pa prvič v slovenskem prostoru odpirajo kakšno temo, opozarjajo na novo ime, neznan posnetek, prinašajo dejstva, na katera je naletel pri skrbnem arhivskem delu.

Pomemben prispevek k razširjanju védenja o nacionalni fotografski zgodovini predstavlja tudi Kambičevo sodelovanje s slovensko in nekaterimi drugimi televizijami. Nastopal je v oddajah *Pionirji fotografije* (1976), *Janez Puhar* (1976; na isto temo tudi na TV Novi Sad in Zagreb, 1984), *Slovenska fotografija med obema vojnama* (vodstvo po razstavi, 1983), *Izgubljena formula Janeza Puharja* (2002), *Fotografija na Slovenskem* (2002–2005), *Črno in belo* (o fotografskem mojstru Antonu Demšarju, 2007) ter *Breze, morje in neskončno* (o fotografu Avgustu Bertholdu, 2008).

Za drugi vrh njegovega dela ocenjujem razstavo z naslovom *Razvoj fotografije na Slovenskem od 1840 do 1918*, ki jo je Kambič oblikoval iz svojih raziskovanj in gradiva, decembra 1976 in januarja 1977 pa jo je gostil Kabinet slovenske fotografije pri Gorenjskem muzeju v Kranju, nato tudi tedanja Fotografska zveza Jugoslavije v Beogradu. Na videz skromen katalog na dvanajstih straneh, nema priča težav, s katerimi se je oblikovala infrastruktura za novo umetnostnozgodovinsko vedo, je v besedi in sliki javno predstavil temo, ki je prej živela predvsem v ozkih humanističnih krogih, med redkimi navdušenci.

Kot tretji vrh štejem Kambičevo sodelovanje zlasti pri prvem delu velikega, še danes nepreseženega tridelnega razstavnega projekta *150 let fotografije na Slovenskem*, ki ga je leta 1988 zasnoval Brane Kovič. Spominjam se tistih dni: brez Kambiča, brez njegovega znanja, brez že opravljenih in novih raziskav, brez njegovih že objavljenih del in končno brez eksponatov iz njegove zbirke si izpeljave prvega dela razstave s katalogom ni bilo mogoče predstavljati. Slednji je kot

celota še danes nepresežen in je nujna opora vsakomur, ki ga zanima slovenska starejša in najstarejša fotografska ustvarjalnost. Župančičeva nagrada leta 1990 za to razstavo, sad dobrih dvajsetih let študija, je bila zato le skromna pozornost.

Kreativni naboj, ki se je v njem sprostil ob ponovnem stiku s svetom v začetku petdesetih let, pa ga ni gnal le na potovanja ali vodil pri študiju umetnostne zgodovine in pri proučevanju zgodovine fotografije, pač pa je podžigal tudi njegovo živo zanimanje za aktivno ukvarjanje z medijem, s fotografijo kot dokumentarnim in umetniškim likovnim sredstvom. Kambič je od petdesetih let naprej intenzivno snemal v barvni diatehniko in z uspehi sodeloval na natečajnih razstavah doma in v tujini, veliko posnetkov pa je izšlo v domačem in tujem tisku, v knjigah, revijah, koledarjih, na razglednicah ipd. Tudi ta del Kambičevih prizadevanj javnosti še ni bil celovito predstavljen, pač pa je v času od 1954 do osemdesetih let imel okrog tisoč petsto predavanj z diapozitivi s pretežno potovalno, krajinsko in umetnostno motiviko po vsej Sloveniji, po nekaterih drugih krajih tedanje Jugoslavije, v zamejstvu pa v Trstu in Gorici. Najplodnejša so v tem bila zlasti šestdeseta, pa tudi sedemdeseta leta. Delno vzrok, da o teh segmentih njegovega dela stroka tako malo ve, paradoksalno tiči v dejstvu, da sam o svojem delu ni pisal. Na predavanja vendarle opozarjajo številna časopisna obvestila, spominjajo pa se jih tudi številni obiskovalci. Planinska zveza Slovenije mu je leta 1975 v zahvalo za to dejavnost podelila častni zlati znak.

Nič nenavadnega ni, da mu je, komunikativne narave, kot je, takojšnji in spontan odziv publike veliko pomenil, in te projekcije je cenil bolj od razstav, kjer je udeležba pogosto skroma, povratne informacije pa ni oziroma je v najboljšem primeru posredna. [Ko sem premišljeval, zakaj med njegovimi monografijami začuda najdemo le knjigo o Josipu Pelikanu, sem tu našel delni odgovor. Projekcije in predavanja so ne glede na zadovoljstvo, ki so ga prinašale, zahtevale izredno veliko časa in energije.] Ta Kambičeva dejavnost je nedvomno dosegla svoj vrh z začetki predavanj o zgodovini fotografije na Oddelku za umetnostno zgodovino na ljubljanski Filozofski fakulteti. Tekla so v letih 1984–1989, prekinil pa jih je skoraj komičen razplet. Ker se mu je ob tedanji visoki inflaciji zdel skromen honorar nesmiselen, je predlagal dekanatu, da bi proti potrdilu predaval zastonj, a to menda ni bilo sprejemljivo.

S tem pa Kambičevih »skrivnosti« še ni konec. Morda se bralec še spomni njegovih člankov o knjigah v Delovih *Književnih listih* iz leta 2002. Nenavadno podrobno bibliofilsko znanje o posameznih antikvarnih publikacijah v okviru sklopa člankov z naslovom *Lov na redke izvode* je verjetno presenetilo vse, ki ga poznamo predvsem po strokovni plati. Naj omenim tu: ljubezen do knjig se je prepletla z rdečo nitjo, z domoljubjem, to, v specifičnih razmerah slovenskega prostora, tako redko in tako dragoceno prvino, ki se v Kambičevih strokovnih besedilih pogosto samozavestno in samoumevno zasveti kot iskrena skrb za kulturno dediščino kot pričo eksistence nekega naroda.

V pogovorih, iz katerih izhaja marsikateri del pričujočega zapisa, se Kambič vedno rad spominja svojih kolegic in kolegov iz seminarja prof. dr. Steléta ter nekdanjih in sedanjih članic in članov Slovenskega umetnostnozgodovinskega društva, nadalje številnih strokovnih ekskurzij vse od leta 1956: Prekmurje, Štajerska, Bela Krajina, Istra, Italija (1957) idr. Posebna doživetja mu pomenijo »baročne« ekskurzije po Sloveniji; izraža hvaležnost za moralno in materialno podporo obeh že omenjenima inštitutoma, s katerima je sodeloval. Marsikaj od tega je ostalo trajno zapisano na njegovih fotografijah in diapozitivih ter je varno spravljeno v njegovem arhivu.

Ko me je urednica Zbornika poprosila za ta jubilejni članek, sem bil nemalo v zadregi: tako malo časa za preučitev tako obsežnega in hkrati razpršenega dela. In končno: ni lahko na borih nekaj straneh pravično oceniti petdeset in večletnih prizadevanj v stroki. Potem sem se spomnil telefonskih pogovorov in naključnih srečanj z mag. Kambičem: ena zabavna zgodba se je nadaljevala v drugo, ta v tretjo in še naprej, šaljivi ton, hipne domislice in blaga ironija nekoga, ki je spregledal življenje do dna, niso dopuščali treme. Besedilo je zdaj tu, a Kambič si ob svojem jubileju javne hvale pravzaprav ni želel. Preveč bi lahko posegla v njegovo temeljno življenjsko načelo, svobodo, ki jo tolikokrat omenja. Devetdesetletnico je tako veselo praznoval v družinskem krogu, ob svojih petih vnukih, sredi slikovitih pejzažev Kamniške Bistrice, za najlepši strokovni jubilejni uspeh pa šteje sodelovanje v katalogu in pri razstavi slovenskih impresionistov v Narodni galeriji v Ljubljani v letih 2008 in 2009.

Primož Lampič